

RAZHAJANJA

SLAVKO KREMENŠEK

Povzetek

Sprememba učnega načrta, študijskega programa in imena Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo zahteva vnovičen poglobljen pretres nekaterih temeljnih izhodišč etnološke znanstvene discipline na Slovenskem. Inicijatorji omenjenih sprememb, ki izhajajo iz etnoloških vrst, doslej za kaj takega niso poskrbeli. Njihova stališča, ki so bila v tej zvezi vendarle povedana, so v poglavitnem vprašljiva. Temeljijo na slabem poznavanju domače strokovne literature in oporečnem navajanju tujih stališč. Zato je bistvo razhajanj, značilno za sedanji trenutek v slovenski etnologiji, premalo razvidno. Pričujoče izvajanje in nekaj načrtovanih nadaljevanj naj bi vneslo več jasnosti v obstoječe razmere.

Abstract

The change of the curriculum, of the study program and of the name of the "Department of Ethnology" of the Faculty of arts in Ljubljana into "Department of Ethnology and Cultural Anthropology" demand another detailed verification of some of the basic starting points in Slovene ethnology. Initiators of these changes, themselves from the ranks of ethnologists, have not seen to this. Their viewpoints that were, although on rare occasions, expressed on the subject, are often highly doubtful. They are based on poor knowledge of domes-

tic professional literature and on objectionable citations of foreign viewpoints. Yet the essence of the above-mentioned separations which is quite significant for this moment in Slovene ethnology is still not lucid enough. This article (to be continued in the next several issues of the Bulletin) shall try to clear up this situation.

S študijskim letom 1991/92 je bil na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani uveden nov študijski načrt, ki vsebuje mimo etnoloških predmetov še predmete kulturno-antropološkega značaja. Tudi ime oddelka se je spremenilo v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Čeprav so bile priprave za določene spremembe učnega načrta razmeroma dolgotrajne, je poglobljena strokovna razprava o načrtovanih spremembah in novostih izostala. To tako v okviru oddelka oziroma fakultete kot v okviru širših strokovnih krogov. Temu nasprotno je v preteklosti ob bistveno manjših programskih spremembah v pedagoškem delu na pobudo oddelka prihajalo do takih razprav, pri katerih so lahko sodelovali vsi etnologi. Njihova stališča in predlogi, temelječi na praktičnih izkušnjah zunaj fakultete, so bili, kolikor je bilo mogoče, upoštevani. To pot pa niso prišli na ustrezen način do besede niti vsi redno zaposleni učitelji oddelka, še manj njegovi zunanji sodelavci.

Nakazano vrzel je poskušalo do neke mere zapolniti Slovensko etnološko društvo z društvenim sestankom 4.12.1990. Hvalevredno je bilo nadalje prizadevanje urednice Glasnika SED, ki je mimo zapisnika omenjenega sestanka zbrala še več mnenj, stališč in tudi daljših člankov, jih objavila¹ in nam tako omogočila razvid vprašanj in stališč, ki so se med etnologi pojavljala ob omenjenih (v tem ali onem potencialno usodnih) spremembah. Le-te namreč najneposredneje zadevajo strokovno usposabljanje bodočih slovenskih etnologov. Poskušajmo tako ali drugače izražena mnenja na kratko povzeti.

Medtem ko so bili udeleženci društvenega sestanka predvsem do postopkov oddelka, še zlasti njegovega vodstva, zelo kritični, razmeroma zadržani pa tudi do uvajanja nove znanstvene discipline v etnološke organizacijske okvire, so objavljeni prispevki nekaterih članov oddelka, ki pa jih ni bilo na sestanku, bistveno drugače uglaseni. Prislunimo najprej njihovim stališčem.

Uvajanje novega vzgojnoizobraževalnega programa na Oddelek za etnologijo je v Glasniku obrazložil tedanji predstojnik oddelka Božidar Jezernik,² nedvomno pglavilni pobudnik uveljavljanja kulturnoantropoloških vsebin. Predpostavljamo lahko, da se je za antropološko usmeritev ogrel ob svojem nekajmesečnem študijskem bivanju v Angliji, vendar tega zunanjega vpliva v svojem prispevku ni izpostavil. Spremembe v študijskem programu naj bi "nastajale spontano z razvojem stroke". Njihovo bistvo naj bi bilo v vse večjem uveljavljanju "tematskih obravnav" in odmik od obravnav "po regionalni bližini", "po geografskem, prostorskem načelu", s poudarkom na nacionalni problematiki, kar naj bi bilo doslej značilno za slovensko (univerzitetno) etnologijo. Tovrsten proces v razvoju stroke naj bi bil opazen tudi v drugih etnologijah na evropskem Vzhodu, v okviru (bivše)

Jugoslavije še zlasti v Beogradu, medtem ko naj bi bil na univerzah drugje v Evropi tematski razpored učne snovi že dolgo prevladujoč. Obravnava študijske snovi po tematski sorodnosti (in ne po regionalni bližini) naj bi omogočila večjo tematsko poglobljenost in primerjalni analitičen postopek, ki je "prvi pogoj za znanstveno obravnavo in kritično razmišljanje". Primerjava v "znanosti o kulturi in človeku" pa naj bi bila sploh "conditio sine qua non"vsake znanstvene aspiracije .

Med stališči Božidarja Jezernika, ki utegnejo biti za naše nadaljnje izvajanje zanimiva, je razlikovanje med antropologijo in etnologijo, ki naj bi bilo v tem, da antropologija "izpostavlja človeka kot posameznika", etnologija pa "kolektivno entiteto". Sicer pa v tej zvezi zvezo še to, da je "poudarjanje kolektivnega na račun individualnega" značilno za etnologijo držav "nekdanjega realsocializma, kjer je bila antropologija nezaželeno". V zadnjem času, s procesom demokratizacije, pa se tudi tamkaj razmere spreminjajo. Tako se na katedrah za etnologijo - Jezernik navaja primer iz Varšave - uveljavlja še kulturna antropologija. Dvojnost v poimenovanju je, po Jezerniku, "na neki način" tautologija, ima pa svojo upravičenost "v različnih tradicijah". Antropologija se je, pravi Jezernik, "razvijala v Evropi v državah, ki so imele svoje kolonije, etnologija pa v tistih državah, ki svojih (prekomorskih) kolonij niso imele".

Zmago Šmitek je v prispevku Kam z antropologijo?³ najprej opozoril, da se v današnji slovenski etnologiji še nikakor ni uveljavil res "komparativni in holistični pristop", saj slovenska etnologija še vedno "izrazito zanemara 'visoko' kulturo nekdanjega plemstva in meščanstva". Posameznike še vedno uvršča "v takšno ali drugačno čredo". Ob načelni usmerjenosti na nosilca kulture bi morala "v bolj uravnoteženem razmerju upoštevati tudi posameznika", ki ni opredeljen "le kot etnično bitje niti samo kot član različnih družbenih skupin". Ime antropologija, ki izhaja iz pojma človek, se Šmitku zdi "po svoji vsebini sprejemljivo". Pomembno je, da "so se prav v okvirih ameriške kulturne antropologije začele t.i. "personality studies". "Menim," pravi Šmitek, "da se naša etnologija mora izpopolniti v omenjenem smislu, pa če prevzema antropološko ime ali ne". Ne sme se bati širine, ki jo vnaša antropologija. Otresti se mora skrb za usodo preučevanja slovenske kulture. Posamezni ameriški kulturni antropologi so pokazali zanimanje tudi za Slovence, pisali so o njih. "Celo dokaj uspešno", ugotavlja Šmitek. Uvedba kulturne antropologije -(poleg že obstoječe etnologije)" - torej ne more biti škodljiva.

Etnologija ali/in kulturna antropologija: to je zdaj vprašanje je naslov prispevka Natalije Vrečer.⁴ Po njenem naziranju so nekateri nesporazumi "posledica teoretskih nejasnosti v zvezi z razliko med etnologijo in kulturno antropologijo ter posledica neupoštevanja sodobnih metodoloških in teoretskih usmeritev v naši stroki, ki so v svetu uveljavljene". Vrečerjeva opozarja, da je "antropologizacija etnologije v sedanjem času vzhodnoevropski pojav, ki je povezan tudi s preimenovanjem oddelkov". Pri tem naj bi šlo "za sintezo vzhodne etnološko orientirane in zahodno kulturno- oz. socialno antropološko naravnane smeri." Na Slovenskem naj bi, po Vrečerjevi, tovrstne tendence segale že v 50. leta, v posameznih primerih pa celo v 19. stoletje. Pri nas potemtakem antropološki

pristop "ni nekaj novega in naši stroki tujega". Se pa odpira vprašanje identitete vede. Etnologija je pri preučevanju sodobnega načina življenja v nevarnosti, da se utopi v sociologiji ali historiografiji. Rešitev naj bi bila, po Vrečerjevi, da neogibno dopolnitev "klasičnih" etnoloških pristopov poiščemo v kulturni antropologiji. Po nekaterih tujih naziranjih, ki se jim Vrečerjeva pridružuje, ima antropologija "značilnosti amebe". Razteza se "v različne humanistične in družboslovne znanosti". Ima pa hkrati tudi "trdno jedro, ki ga predstavljata prav etnografija in etnologija". To stališče pa Vrečerjeva poveže s poznano Claude Levi-Straussovo opredelitvijo razmerja med etnografijo, etnologijo in antropologija, pri čemer naj bi šlo za tri komplementarne stopnje raziskovanja. Antropologija naj bi pri tem predstavljala najvišjo oziroma končno stopnjo sinteze. Izhod iz "hamletovske pozicije", izražene v naslovu članka, Vrečerjeva sicer prepušča vsakemu posamezniku, da se "demokratsko" opredeli kot etnolog ali kulturni antropolog. Spričo "vseh tendenc v naši stroki po svetu ter v družboslovju in humanistiki doma" pa nas vendarle resnobno opozarja: "Videant consules...". (Če se je bilo s tem v zvezi najbolj primerno opreti na neko razpravo med Nikom Kuretom in menoj, ki je potekala v prvi polovici šestdesetih let v Naših razgledih, je posebno vprašanje. Ni pa bistveno).

Že na omenjenem sestanku in nato v posebnih zapisih za Glasnik so o novem študijskem programu in o vprašanjih, ki so z njim povezana, razpravljali Naško Križnar⁵, Mirko Ramovš⁶, Mojca Ravnik⁷, Marko Terseglav⁸ in Slavko Kremnšek⁹. Pri tem ni bilo čutiti načelnega odpora do kulturne antropologije ali antropologije nasploh. Menili pa so, da bi morala biti uvedba antropoloških predmetov v prvi vrsti v pomoč pri tolmačenju problematike, ki je bila na Oddelku za etnologijo že dotlej v veljavi. Tako je Marko Terseglav opozarjal, da je prvenstveno potrebno dobro vedenje o tem, "kaj je predmet naših raziskav, v čem je bistvo etnološkega raziskovanja in kje moramo prehajati v druge znanosti, da bodo raziskave celovitejše". Za antropologijo na primer je menil, da je "za etnologa nujna", pri čemer je ugotovil, da je njeno uvajanje na etnološki oddelek zagovarjal že pred leti. "Seveda pa sem imel pri tem v mislih dejstvo, da se etnologija zaveda svojega področja dela in svoje specifik in da bo znala antropološke in druge discipline vključevati v svoje projekte in raziskave kot t.i. 'pomožne' vede, kar počno tudi druge stroke". V tej zvezi je izrazil občutek, da "današnja etnologija izgublja prav svojo temeljno usmerjenost" in se "zaradi metodološke negotovosti odpoveduje svoji sorazmerni samostojnosti in temeljnemu cilju". Mojca Ravnik je ugotavljala, da se ji zdijo "meje med strokami prehodne". Ni pa ji bilo jasno, "čemu oddelku spreminjati ime, saj ima etnologija jasno identiteto, z dodajanjem kulturne antropologije pa se seveda postavi vprašanje, zakaj ne socialna in fizična, če že sploh kakšna antropologija". Menila je, da bi bilo za Oddelku za etnologijo najvažnejše, "da širi, pogloblja in razvija specializirane temeljne predmete slovenske etnologije". Delež predmetov, posvečenih slovenski etnologiji, je v novem študijskem programu "veliko preskromen".

Od razprave, ki je bila tukaj povzeta v tistih delih, ki so pomembni za nadaljnje razčiščevanje obstoječih problemov, je poteklo dve leti in pol. Vmes se na to temo ni nič bistvenega dogodilo, če izzamemo dejstvo, da sta dva letnika bodočih

etnologov in kulturnih antropologov že študirala po novem učnem načrtu, s šolskim letom 1993/94 pa bo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo mimo povezovanja z drugimi strokami možen tudi samostojen študij. Z vidika, ki mu sledimo, pa kaže vendarle omeniti, da je bil medtem v Etnologu objavljen prispevek Zmaga Šmitka in Božidarja Jezernika Antropološka tradicija na Slovenskem¹⁰. Razprava, ki je zavoljo integralne objave v angleškem jeziku očitno namenjena tudi mednarodni javnosti, je takšnega značaja, da jo je bilo treba v več pogledih zavrniti. Na tem mestu kajpak ni potrebe, da bi opozarjali na stvarne napake, neustrezna navajanja tujih tekstov in podobne sestavine, ki sta si jih avtorja omenjenega teksta dovolila. To bo storjeno v strokovni reviji, v kateri je Šmitek-Jezernikova razprava izšla. Navedimo le stališča, ki so zanimiva za razreševanje soodnosnosti med etnologijo in antropologijo, kar je predmet pričujočega razpravljanja.

Šmitek in Jezernik ugotavljata, da je poleg "prevladujoče etnološke tradicije na SI ovenskem obstajal tudi živ antropološki miselni tok". Pravita tudi, da so meje "med antropologijo in na Slovenskem prevladujočo etnologijo" nejasne. So pa antropološka vprašanja že dolgo predmet znanstvenega zanimanja. Prva dela "antropološke narave", ki po mnenju Šmitka in Jezernika sodijo v antropološko tradicijo na Slovenskem, so nastala v 16. stoletju. Omenjeni "antropološki miselni tok" je odtlej bolj ali manj nepretrgan. Najnovejši pojav v tej vrsti je očitno preimenovanje Oddelka za etnologijo v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

"Slovenski strokovnjaki zastopajo spekter različnih stališč o razmerju med etnologijo in antropologijo", je rečeno v Šmitek-Jezernikovi razpravi. "Po nekaterih je za razliko od etnologije, ki velja za nacionalno vedo par excellence, antropologija študij drugih, predvsem neevropskih ljudstev in kultur." Med slovenskimi etnologi naj bi bilo nadalje "dokaj zakoreninjeno stališče, da je za razliko od etnologije, ki velja za zgodovinsko vedo, antropologija študij tako imenovanih ljudstev in njihovih kultur iz nezagodovinskega zornega kota...". Nekaterim avtorjem naj bi bila antropologija zgolj "smer v etnologiji". Pojavljalo pa naj bi se tudi mišljenje, da "med antropologijo in etnologijo ni nobene razlike, da gre dejansko le za dvojce imen za isto vedo".

V nasprotju z nazadnje omenjenim naziranjem sta Zmago Šmitek in Božidar Jezernik mnenja, da "med antropološko in etnološko tradicijo na Slovenskem ni mogoče preprosto postaviti enačaja in da gre za dvojce tradicij, ki sta se sicer pogosto prepletali in prekrivali, vendar sta se pogosto razvijali tudi ena mimo druge. Pri tem je bila glavna značilnost antropološke tradicije, da je skušala svoj predmet (človeka) obravnavati holistično in je predvsem problematizirala vprašanje, kaj je človek, kakšno je njegovo poreklo in proces kulturnega dozorevanja, kaj je tisto, po čemer se razlikuje od živali, medtem ko etnologija na Slovenskem tega vprašanja ni eksplicirala kot problem in se še vedno obnaša, kot da je to nekaj samoumevnega."

Nakazano razločevanje naj bi se nanašalo na antropološko in etnološko tradicijo

na Slovenskem. Sicer pa vidita Šmitek in Jezernik "temeljno razliko" med antropologijo in etnologijo v tem, da je "predmet preučevanja antropologije človek kot posameznik, predmet etnologije pa človek kot kolektivna entiteta". Za etnologijo naj bi bila etnična pripadnost nasploh bistvena. Toda za "človeka kot posameznika" je po mnenju Šmitka in Jezernika "pogosto pomembnejša njegova spolna, rasna, verska, starostna, poklicna, razredna itd. pripadnost".

Zdi se, da se je na podlagi navedenih mnenj in stališč, zapisanih in izrečenih v zadnjih dveh, treh letih pri nas mogoče dokopati do nekaterih spoznanj, s katerimi moramo etnologi na Slovenskem po spremembi učnega načrta, študijskega programa in imena Oddelka za etnologijo računati. Če odmislimo nekorektne, svojevoljne, nekolegialne in nedemokratične postopke, ki so spremljali omenjeno spreminjanje, gre pri tem za razlike v stališčih, za dileme, ki bi bile manj neprijetne in težavne, če bi nam bilo vedenje o njih bolj domače. Gre pa tudi za nekatere naloge:

1. Etnologija in/ali kulturna antropologija? Preprostemu enačenju etnologije in kulturne antropologije se tudi protagonisti uveljavljanja kulturne antropologije na Slovenskem odrekajo. Izenačevalci so dokaj osamljeni. Za sedaj. Pogosta opozorila na procese v etnologiji evropskega Vzhoda, nenačelna in nedorečena stališča zahtevajo poglobljeno razpravo. In stališča, ki bodo izhajala iz naših razmer in upoštevala vrstni red naših potreb. Tudi razglede o etnoloških razvojnih težnjah v drugih delih Evrope, ne le na bivšem Vzhodu. Pa še enkrat: pretres domačih razmer in domačih potreb. To potrebujemo pred vsem drugim.

2. Uvajanju kulturne antropologije se ni pri nas nihče resno upiral. Zakaj bi se le? Zdi pa se tudi, da je ni - mimo njenih uvoznikov seveda - nihče resno pogrešal. Antropologije študentje etnologije res že vrsto let nimajo več v študijskem programu. O kulturni antropologiji so v preteklih nekaj malega slišali pri predmetu Obča etnologija. Morda bo zvenelo neskromno, pa vendar: glede na nekatera najnovejša tolmačenja, izražena pri nas, ni bila razlaga omenjenega pojava v okviru omenjenega predmeta ravno najslabša. Zato bi morda še vedno lahko rabila za eno od podlag pri razpravi o razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo. Razprava je neogibna.

3. Srčika kulturne antropologije je od njenega porajanja naprej metodološko vprašanje. Metodološkim problemom pa smo se slovenski etnologi doslej povečini izogibali. Tako nam je mogoče ponujati vprašljive podmene o "spontanosti" pojavov, nas prepričevati o večji teži "tematskih obravnav" v primerjavi z obravnavami "po regionalni bližini" in podobno. Nedvomno sta oba nazadnje omenjena pristopa pomembna in zanimiva. Se pa odpira vprašanje, kateri od njih je "bolj etnološki" in kateri "bolj antropološki", pri čemer ni etnologija nadrejena antropologiji in ne druga prvi. Vsaka od njiju izpolnjuje svoje naloge. Bi pa kazalo odpreti razpravo o njunih skupnih metodoloških podlagah, ki so za sodelovanje med njima neogibno potrebne. Prepričani smo lahko, da bi bila ob tem sneta tudi ta ali ona maska.

Prihodnjic: Nazaj k etnografiji?

Opombe

1. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.11-38.
2. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.13-16.
3. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.16-18.
4. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.20-23.
5. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.36-38.
6. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.36.
7. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.35-36.
8. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.28-34.
9. Glasnik SED, 31(1991), 1-2, str.18-20.
10. Etnolog, 2/2 (LIII, 1992), str. 259-274.